

Wioletta Hajduk-Gawron

"Czytaj po polsku" - czytanie jako jedna z możliwości poszerzania kompetencji językowych [O serii "Czytaj po polsku", Katowice 2003, 2004]

Postscriptum nr 1(47), 53-63

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wioletta Hajduk-Gawron

Seria „Czytaj po polsku”. Red. R. Cudak, J. Tambor, W. Hajduk-Gawron – Bolesław Prus: *Kamizelka. Z legend dawnego Egiptu*. Oprac. W. Hajduk-Gawron, M. Smereczniak. Katowice 2003; Henryk Sienkiewicz: *Latarnik. Jan-ko Muzykant*. Oprac. A. Achtelek, W. Hajduk-Gawron. Katowice 2004; Eliza Orzeszkowa: *Dobra Pani*; Maria Konopnicka: *Nasza szkap*. Oprac. M. Bąk, B. Morcinek-Cudak. Katowice 2004; Stefan Żeromski: *Siłaczka. Rozdzio-
bią nas kruki, wrony...* Oprac. A. Szol. Katowice 2004.

„Czytaj po polsku” – czytanie jako jedna z możliwości poszerzania kompetencji językowych

Czy współczesny czytelnik chętnie sięga po dzieła powstałe w odległych epokach, w momentach dalekich mu czasowo, ale też mentalnie? Pytanie wydaje się retoryczne albo wręcz nieuzasadnione. Przecież powszechnie wiadomo, że szczególnie młodzież traktuje kanon lektur szkolnych jako zło konieczne (chodzi zwłaszcza o teksty starsze), próbując przy tym „bezboleśnie” przebrnąć przez opasłe tomiska. Stąd też rośnie sprzedaż bryków i zwiększają się zyski w wypożyczalniach kaset wideo. To zjawisko można tłumaczyć na wiele sposobów: zbyt dużym obciążeniem programów szkolnych, nieefektywnym działaniem nauczycieli w celu zainteresowania uczniów lekturą, brakiem czasu na poświęcenie uwagi każdej lekturze lub zwykłym lenistwem i wygodnictwem. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na fakt, że obecnie rynek wydawniczy przepełniony jest bardzo bogatą ofertą czytelniczą pisarzy współczesnych, a koniunkturę napędzają różnego rodzaju akcje promocyjne danego pisarza i nagrody literackie. Tym bardziej więc obcokrajowiec, który i tak wiele czasu musi przeznaczyć na zgłębienie tajników wiedzy gramatycznej języka polskiego, nie będzie rozczytywał się w dziełach osiemnastowiecznych, w dodatku czytając je

w oryginale. Obecny użytkownik języka polskiego najczęściej sięga po teksty mu potrzebne, a zatem instrukcje obsługi, ogłoszenia, artykuły lub teksty współczesne, które przybliżają mu realia kulturowe Polski.

Klasyka? – dlaczego tak?

Aby przełamać wśród młodzieży pewną niechęć do literatury, zwłaszcza tej niewspółczesnej, proponuję jednak odniesienie się w toku nauczania języka polskiego jako obcego do literatury powstałej w XIX w. Jesteśmy przyzwyczajeni do tego, że podczas kursów językowych wcześniej zaznajamiamy się uczniów z tekstami o charakterze użytkowym (począwszy już od najwcześniejszego etapu nauczania). Tekst literacki pojawia się często dopiero na poziomie zaawansowanym. Przygotowane w odpowiedni sposób zajęcia bazujące na tekście literackim mogą dać uczniom początkującym wiele satysfakcji. Jednak w tym wypadku plan zajęć musi być gruntownie przemyślany, a podstawą sukcesu jest dobór odpowiednich tekstów.

Niestety literatura polska właściwie nie wpisała się do kanonu literatury powszechnej i czytanie dzieł polskich klasyków zakrawa raczej na uprawianie czytelnictwa egzotycznego. W oryginale zapoznają się z nią najczęściej studenci slawistyk lub polonistyk, a w przekładzie mogą zajmować się nią znawcy literatur słowiańskich. Przeciętny uczący się języka polskiego jako obcego o literaturze polskiej niewiele wie. Oczywiście wcale nie musi prowadzić to do zubożenia jego kompetencji językowej. Natomiast możemy postawić odmienną tezę, iż znajomość tejże literatury umiejętności językowe poszerzy, usprawni, a z całą pewnością przyczyni się do wzbogacenia kompetencji kulturowej, którą uczący się nabywa różnymi sposobami. Jedną z metod niech więc będzie przybliżenie klasyki literatury polskiej, bo przecież literatura jest nieodłącznym elementem kulturowym każdego kraju.

Celem artykułu jest zaproponowanie pracy ze *spreparowanymi* dziełami klasyków literatury polskiej, a ściślej z kilkoma nowelami z XIX wieku. Przez sformułowanie: spreparowany rozumieć będziemy streszczony, opowiedziany lub zaadaptowany oryginalny tekst na użytek dydaktyczny. Za tego typu pracą przemawia kilka faktów:

- Nowela jest wdzięcznym materiałem, bo jako gatunek dostarcza nieskomplikowanej fabuły, najczęściej jednowątkowej, ograniczonej czasowo i przestrzennie oraz pod względem ilości bohaterów. Najczęściej zawiera silnie zaznaczoną puentę.
- Dzieła dziewiętnastowieczne poprzez swój realizm kreują lub też odzwierciedlają realia życia z tamtego okresu. Najczęstsza tematyka no-

wel to: tematyka dziecięca (*Janko Muzykant, Dobra Pani, Nasza szkapka*), problematyka patriotyczna i emigracyjna (*Latarnik*), literacki obraz miasta i jego mieszkańców (*Kamizelka*). Każdy z tych kręgów tematycznych – jeśli zostanie odpowiednio zaprezentowany za pośrednictwem tekstu literackiego – może zainteresować uczniów.

- Nieodłącznym elementem egzaminu z języka polskiego jest rozumienie tekstu pisanego, a zatem warto połączyć pracę nad kształceniem tej umiejętności z funkcją estetyczną i poszerzeniem wiedzy o kulturze i literaturze kraju, którego język student poznaje. Teksty użytkowe, mające swoje korzenie w komunikacyjnym podejściu¹ do kształcenia językowego, w pewnym momencie stanowią zbiór zamknięty, niejako wyczerpany, wyeksploatowany, a odrobina literackości może urozmaicić proces glottodydaktyczny.

Kilka uwag o pracy z tekstem

W praktyce glottodydaktycznej wprowadzanie tekstów autentycznych jest istotnym elementem procesu dydaktycznego. Ma to swoje uzasadnienie przede wszystkim w dawaniu uczącemu się poczucia satysfakcji ze zrozumienia tekstu po ciężkiej pracy zapamiętywania słówek i reguł gramatycznych. Oczywiście jest, że najwyższy stopień użyteczności posiadają wszelkie teksty użytkowe typu ogłoszenie, szyldy, reklama, artykuł itp. Wszystkie te teksty cechuje wspólny styl odbioru, styl instrumentalny². Propozycje pracy z tekstem literackim, jakie pojawią się w tym opracowaniu opierają się również na instrumentalnym podejściu do tekstu, chociaż nie jest to podejście jedyne – wszystko zależy od wyobraźni prowadzącego i możliwości uczących się³. Zatem niezwykle mocno należy podkreślić konieczność przygotowania odpowiedniej puli zadań, które będą aktywizować ucznia w trakcie czytania i po lekturze. Jest to po pierwsze gwarancją aktywnego obcowania z tekstem, a po drugie – daje uczniowi poczucie celowości jego działań, co w przypadku tekstów nieużytkowych pojawiających się na lekcji języ-

¹ Postulaty kognitywizmu i teorii komunikacji w nauczaniu języka interesująco omawia: R. Cudak: *Tekst poetycki w kształceniu językowym cudzoziemców na poziomie średnim*. W: *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*. „Acta Universitatis Lodzianensis” 1998, s. 22-33.

² „W obrębie tego stylu odbioru dzieło traci w pewnym stopniu swą autonomię. (...) sprawą najistotniejszą jest tu traktowanie dzieła literackiego jako środka działania. Mamy tu do czynienia z lekturą pojętą jako czynność utylitarna”. Definicję przyjmuję za M. Głowiński: *Style odbioru*. Kraków 1977, s. 129-130.

³ W tym artykule będziemy skupiać się głównie na technikach pracy z tekstem i możliwościach wykorzystania tekstów literackich jako materiałów poszerza-

ka obcego ma szczególne znaczenie – uczeń powinien zrozumieć, że dany tekst wzbogaca jego umiejętności językowe (co nie umniejsza oczywiście estetycznych doznań, jakie oferuje mu dany tekst).

Metody pracy z tekstem

Za przykłady form pracy z tekstem pisany posłużą nam techniki zaproponowane przez H. Komorowską⁴. Z tekstem najczęściej zapoznajemy się wtedy, gdy przyświeca temu jakiś cel albo kiedy stoi przed nami pewne zadanie, którego wykonanie możliwe jest dopiero po lekturze tekstu. Tak dzieje się w przypadku tekstów użytkowych, które mają charakter informacyjny, natomiast praca z tekstem literackim ma na celu szczegółowe zrozumienie przekazywanych treści.

Praca z tekstem powinna być poprzedzona ćwiczeniami wprowadzającymi w tematykę tekstu (możemy zastosować technikę rozmowy dotyczącej obrazka związanego z tematem tekstu). Następnie powinny pojawić się techniki towarzyszące rozumieniu czytanego tekstu, a zatem rozumienie globalne (możemy poprosić o wypisanie słów-kluczy), w kolejnej części zaś rozumienie szczegółowe (zadajemy pytanie sprawdzające zrozumienie konkretnego akapitu tekstu), rozumienie wewnętrznej organizacji tekstu oraz wydobycie i spożytkowanie zdobytych informacji, co będzie przejawiało się bezpośrednio w wykonywaniu ćwiczeń nierozzerwalnie związanych z czytaniem, tzn. ćwiczeń gramatycznych, leksykalnych, ćwiczeń w mówieniu i pisaniu. Należy pamiętać o tym, że podczas rozwijania sprawności czytania rozwijamy również – albo przede wszystkim – sprawność rozumienia. Dlatego uczniowie powinni mieć możliwość wracania do tekstu w celu udzielenia odpowiedzi na pytania. Jednakże należy unikać egzekwowania szczegółowego rozumienia każdego elementu tekstu. Najważniejsze jest zrozumienie globalne. Objasnienia i słownik dopuszczamy w momencie, gdy rozumienie globalne zawiodło.

Aby proponowany tekst nie był monotony w lekturze, poza zwykłym cichym czytaniem, możemy urozmaicać sposoby zapoznawania się z nim:

jących sprawności: czytania, leksykalną i gramatyczną. Na temat strategii czytania porównaj: A. Majkiewicz: *Różne odmiany tekstów na lekcji języka polskiego jako obcego, czyli o potrzebie zachowania autentyczności językowej*. W: *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*. Red. R. Cudak i J. Tambor. Katowice 2001. Na temat użyteczności tekstów na zajęciach JPJO porównaj: U. Czarnecka, M. Gaszyńska: *Teksty literackie w procesie nauczania rozumienia*. W: *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, Łódź 1992, s. 5-13.

⁴ Szerzej na temat nauczania czytania ze zrozumieniem: H. Komorowska: *Metodyka nauczania języków obcych*. Warszawa 2002, s. 142-147.

- rozcinamy tekst na kilka części – zadaniem uczniów jest złożenie go w jednolitą, spójną logicznie całość;
- dzielimy tekst na akapity i proponujemy listę tytułów (można je umieścić pod tekstem) – uczniowie powinni dopasować odpowiedni tytuł do akapitu;
- możemy połączyć rozumienie tekstu pisanego ze słuchaniem. Wówczas należy z tekstu wybrać kilka słów i zamienić je na puste miejsca (trzeba jednak pamiętać, aby częstotliwość pustych miejsc nie była zbyt duża) następnie nauczyciel czyta głośno tekst, zadaniem uczniów jest wpisać brakujące słowa.

Sposób ułożenia treści w serii „Czytaj po polsku”

Każdy nauczyciel, zapoznawszy się z serią „Czytaj po polsku”, z pewnością zauważy, że nie są to książeczki przeznaczona na poziom *Survival Polish*, praca z tego rodzaju pomocą jest możliwa na poziomie progowym. Uczący się powinien opanować już wówczas pewien zasób słownictwa, aby za pomocą narzędzi znanych poznawać nowe treści. Książki zaprojektowane są tak, aby mogły służyć nauczycielowi zarówno jako pomoc uatrakcyjnijająca zajęcia oraz jako materiał pozwalający studentowi samodzielnie poszerzać wiadomości i utrwalać użycie języka. Każde rozpoczęcie czytania powinno być poprzedzone sprawdzeniem lub poszerzeniem znajomości słownictwa, które prawdopodobnie wychodzi poza możliwości stopnia progowego. Takie ćwiczenia znajdują się w części zatytułowanej *Przygotowanie do lektury*. Jest to czas na pracę ze słownikiem lub utrwalanie umiejętności definiowania słowa. Następnie powinna nastąpić lektura tekstu. Jako kolejne przewidziane są ćwiczenia gramatyczne, leksykalne, aktywizujące mówienie lub pisanie. Ćwiczenia wykorzystują zagadnienia, które pojawiły się w tekście, ale nauczyciel może wykorzystać tylko niektóre z nich albo sam zaproponować takie ćwiczenia, które jest mu aktualnie potrzebne. I część ostatnia, przewidziana jako pewnego rodzaju kompendium do przeczytanego tekstu, gdyż w *Słowniczku* zawarte są wszystkie wyrazy (formy tekstowe), które pojawiły się w opowiadaniu wraz z opisem gramatycznym i sprowadzeniem formy tekstowej do formy podstawowej/słownikowej. Oznacza to, że np. rzeczownik użyty w bierniku będzie miał odnotowaną również formę mianownika (piłkę < piłka). Słowniczek ma na celu usystematyzowanie pewnych wiadomości gramatycznych, ale przede wszystkim odnalezienie znaczenia form zależnych (tekstowych), czasem zewnętrznie, powierzchniowo (z uwagi choćby na alternację) bardzo różnych od podstawowej postaci słownikowej.

Propozycja wykorzystania noweli *Janko Muzykant* H. Sienkiewicza

Janko Muzykant jako nowela opowiadająca o doli dziecka i jego niespełnionych marzeniach może posłużyć za materiał wspomagający zajęcia poświęcone muzyce, jej rodzajom oraz polskim pieśniom i piosenkom (biesiadnym, tradycyjnym, ale też współczesnym – zapewne bliższym naszym uczniom). Jest to oczywiście dobry moment na wprowadzenie wiadomości o autorze noweli (na początku tekstu właściwego znajduje się zawsze krótka nota biograficzna o jego autorze). Lektura tekstu może być poprzedzona dyskusją na temat muzyki:

- jako bodźce wspomagające rozmowę mogą posłużyć fotografie polskich muzyków klasycznych i współczesnych, zdjęcie np. orkiestry, sceny podczas koncertu;
- w kolejnej fazie lekcji nauczyciel dzieli uczniów na grupy. Następnie uczniowie słuchają fragmentów muzyki. Ich zadaniem jest połączenie fragmentów muzycznych z odpowiednim nazwiskiem oraz zaznaczenie instrumentów „dominujących” w danym fragmencie. Wygrywa ta grupa, która ma najwięcej prawidłowych odpowiedzi. Po takiej rozgrzewce muzycznej nauczyciel wypisuje na tablicy słowa zawarte w części *Przygotowanie do lektury*, rozszyfrowanie znaczeń słów może odbywać się na zasadzie łączenia słów z obrazkami, podawania definicji bądź synonimów lub pracy ze słownikiem;
- kolejnym zadaniem będzie utworzenie rodzin wyrazów do słów MUZYKA i GRAĆ. Nauczyciel może wspomagać działania uczniów, podpowiadając różne słowa, ale jednocześnie powinien wy magać utworzenia z nimi poprawnych zdań;
- teraz możemy przystąpić do lektury. Uczniowie w grupach otrzymują zadanie: tekst noweli został rozcięty na kilka elementów, zadaniem grup jest odtworzenie tekstu w jak najkrótszym czasie;
- możemy przystąpić do głośnej lektury tekstu, sprawdzając przy tym poprawną kolejność fragmentów. Nauczyciel powinien zaktywizować pozostałe grupy, aby te mogły oceniać czy kolejność jest poprawna;
- po lekturze następują pytania do tekstu, chodzi nam o globalne zrozumienie opowiadania, więc pojedyncze niezrozumiałe słowa powinny być wyjaśniane po odpowiedziach na pytania;

- następnie nauczyciel zadaje pytanie: *Na jakim instrumencie grał Janek?/Na jakim grasz instrumencie?* (tu mogą być potrzebne obrazy instrumentów muzycznych) i zapisuje nazwy instrumentów na tablicy, gromadzimy różne nazwy instrumentów, pokazując różnicę między *grać na czymś/grać w coś* (patrz *Janko Muzykant* s. 41) Następnie proponujemy wykonanie ćwiczenia nr 2 i 3;

- kolejnym etapem jest rozszyfrowanie czasowników dźwiękonaśladowczych (ćw. 10, s. 45). Nauczyciel może wypisać na tablicy zaproponowane czasowniki i prosić uczniów o „pokazanie” ich znaczenia, a jeśli to niemożliwe, może spróbować sam je „pokazać” lub zlecić znalezienie słów w słowniku języka polskiego i napisanie definicji słów wraz z przykładami;

- po zapoznaniu się z nowymi czasownikami uczniowie wykonują ćw. 11, s. 46;

- w ogniwie końcowym nauczyciel może nauczyć jednej z zaproponowanych piosenek z ćw. 13, s. 46;

- jako pracę domową lub (w zależności od czasu) jeszcze na lekcji uczniowie mogą przeprowadzić wywiad ze znanym piosenkarzem. Wywiad może być przeprowadzony w dwóch wariantach:

1. „Konferencja prasowa”: jedna z osób wchodzi w rolę popularnego piosenkarza, a pozostała część klasy to dziennikarze, którzy zadają pytania.

2. W formie pisemnej uczniowie przeprowadzają wywiad ze swoim ulubionym artystą muzycznym.

Zaproponowany tu schemat lekcji nie wykorzystuje w pełni ćwiczeń zawartych w „Czytaj po polsku”, ani też nie jest jedyną możliwością wykorzystania tej noweli na zajęciach. Nauczyciel sam może dokonywać wyborów i modyfikacji materiału w zależności od potrzeb.

Poniżej zamieszczam tabelę zawierającą opis ćwiczeń zastosowanych w serii „Czytaj po polsku”. Red. R. Cudak, W. Hajduk-Gawron, J. Tambor. Katowice 2004. Zakres zagadnień zgodny jest ze standardami wymagań dla poziomu podstawowego i średniego przedstawionymi w: *Standardy wymagań egzaminacyjnych*. MENiS 2003.

	Gramatyka	Leksyka	Mówienie	Pisanie
B. Prus: <i>Kamizelka</i>	Stopniowanie przymiotników, przymiki: <i>na + Gen., w + Loc.</i>	Nazwy miesięcy, cho-rób, święta i uroczysto-ści i rodzinne	W gabinecie lekarskim	Redakcja krótkiego dia-logu u lekarza
B. Prus: <i>Z legend dawnego Egiptu</i>	Tryb rozkazujący, li-czebniki, przymiotniki odrzeczownikowe, do-pelniacz l. poj. i mn.	Słownictwo związane z państwem i władzą	Wyrażanie emocji	Legenda
H. Sienkiewicz: <i>Latarnik</i>	Czas przeszły, przymiki: <i>w, na + Loc.</i> , czasowni-ki z rekcją dopełniaczo-wą, daty, przymiotniki odrzeczownikowe	Porównania typu <i>głupi jak...</i> , cechy charakteru	Wypowiedź na temat uchodźcy, emigranta	List motywacyjny z pro-śbą przyjęcia do pracy
H. Sienkiewicz: <i>Janko Muzykant</i>	Grać <i>w + Acc.</i> , grać <i>na + Loc.</i> , aspekt czasow-nika, tryb przypuszczają-ący, czasowniki: <i>móc, chcieć, postanowić, za-cząć + inf.</i>	Rodziny wyrazów: <i>mu-zyka i grać</i> , zwroty i wyrażenia z czasowni-kiem <i>grać</i> , instrumen-ty muzyczne, czasowni-ki dźwiękonaśladowcze	Typy muzyki, zaintere-sowania i fascynacje muzyczne. Popularne polskie pieśni i piosen-ki śpiewane przy róż-nych okazjach.	Wywiad ze znanym piosenkarzem

<p>M. Konopnicka: <i>Nasza szkapa</i></p>	<p>Aspekt czasowników, czasowniki z rekcją biernikową i dopełniaczową, przyimki: <i>na, w + Loc., obok + Gen., pod, za, między, nad + Instr.</i>, dopełniacz częstokowy, stopniowanie przysłówków, zaimki osobowe, rodzaj czasowników: męskoosobowych i niemęskoosobowych</p>	<p>Sprzęty domowe, nazwy pomieszczeń</p>	<p>Formy oficjalne i nieoficjalne</p>	<p>Opis mieszkania</p>
<p>E. Orzeszkowa: <i>Dobra pani</i></p>	<p>Mianownik l. poj. i mn., czas przeszły, czasowniki z rekcją narzędnikową, dopełniacz, miejscownik l. poj. i mn.</p>	<p>Nazwy ubrań, nazwy zawodów, zdrobnienia, nazwy własne</p>	<p>Opis wyglądu</p>	<p>Opis postaci</p>

S. Żeromski: <i>Silaczka</i>	Czasowniki: <i>móc, trze- ba, warto</i> + inf.; przy- imki: <i>z, o, do, przez, nad</i> ; przysłówki; aspekt czasownika, czas prze- szły	Wyrazy pochodne od rzeczowników, przy- miotników, zdrobnienia imion	Dialog sterowany (roz- mowa nieformalna)	Tekst argumentacyjny
S. Żeromski: <i>Rozdziobią nas kru- ki, wrony...</i>	Czas niejszy, przyszły, aspekt, różne użycia na- rzędnika, czasowniki z prefiksami: <i>roz-, do-, wy-, za-, przez, z-/s-</i> szły	Słownictwo militarne	Zwierzęta najlepszymi przyjaciółmi człowieka	Tekst argumentacyjny

mgr Wioletta Hajduk-Gawron – asystentka w Szkole Języka i Kultury Polskiej UŚ, doktorantka. Zainteresowania: polska literatura współczesna, glottodydaktyka. Przygotowuje rozprawę doktorską z zakresu nauczania literatury polskiej wśród cudzoziemców. W latach 2001-2002 lektorka na Uniwersytecie w Mińsku (Białoruś), w 2004 roku była współorganizatorką letniej szkoły języka polskiego w Republice Mołdawii. Egzaminator Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego. Członek Stowarzyszenia „Bristol”. Prowadzi zajęcia w ramach Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Nauczania Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego w Polsce i za granicą.